

Prof. Andrzej Górski, czł. rzecz. PAN

Przewodniczący Komisji do Spraw Etyki w Nauce¹

Mieczysław Grabianowski

Dyrektor Gabinetu Prezesa PAN

SPRAWOZDANIE Z DZIAŁALNOŚCI KOMISJI DO SPRAW ETYKI W NAUCE W 2022 ROKU

W 2022 r. Komisja do Spraw Etyki w Nauce (KEwN) obradowała w trybie hybrydowym. Odbyło się 11 posiedzeń plenarnych (17 stycznia, 7 marca, 28 marca, 25 kwietnia, 23 maja, 20 czerwca, 11 lipca, 19 września, 17 października, 21 listopada, 12 grudnia). KEwN analizowała m. in. sprawy dotyczące ewentualnych naruszeń praw autorskich (w tym sprawy skierowane do zaopiniowania przez KEwN na wniosek Prezydenta RP), nieprawidłowości w postępowaniach awansowych, mobbing, ewentualne zastrzeżenia do recenzji (plagiaty w recenzjach), do dorobku naukowego. KEwN zajmowała się również problematyką ewentualnego konfliktu interesów oraz zarzutów dotyczących ewentualnego nieprzestrzegania standardów etycznych przez redakcje niektórych czasopism naukowych. W sprawach kierowanych do Komisji pojawiały się wnioski o rozpatrzenie zarzutów dotyczących m.in. „nieuczciwych zachowań blokujących rozwój naukowy”, „rewanżu na opiniodawcy za negatywną ocenę wniosku awansowego”, „rozpowszechniania nieprawdziwych informacji”, „naruszenie rzetelności badań naukowych i wykorzystywania w publikacji danych zgromadzonych przez innego naukowca”, „nieetycznego zachowania przewodniczącego komisji doktorskiej”. Każdy z nich był wnikliwie i rzetelnie analizowany przez powoływane, zgodnie z odpowiednimi przepisami, zespoły orzekające i całą Komisję.

Jak się można spodziewać, opinie i stanowiska wypracowane przez KEwN spotykały się niejednokrotnie z zastrzeżeniami wnioskodawców. Skargi te zgłaszane do Ministra Edukacji i Nauki lub/i Prezesa PAN wynikały także z indywidualnej interpretacji przez skarżących niezbyt precyzyjnych uregulowań dotyczących działalności Komisji. W

¹ Prof. A. Górski jest członkiem Komisji do Spraw Etyki w Nauce od 2011 r. Był Zastępcą Przewodniczącego Komisji w kadencji 2015-2018, a od 2019 r. jest jej przewodniczącym. Był także m.in. Rektorem Akademii Medycznej w Warszawie (1996-1999), Prorektorem AM ds. Nauki (1993-1996), Wiceprezesem PAN (2007-2015), dyrektorem Instytutu Immunologii i Terapii Doświadczalnej im. L. Hirszfelda PAN (1999-2007). Był członkiem European Group on Ethics in Science and New Technologies (2011-2015).

związku z tym KEwN w sierpniu 2022 r. przekazała do Ministerstwa Edukacji i Nauki propozycję nowelizacji rozporządzenia Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 28 października 2010 r. *w sprawie trybu wyboru członków komisji do spraw etyki w nauce, trybu jej prac i sposobu wykorzystania wiążących opinii komisji oraz sposobu finansowania*. Projekt ten nadal czeka na rozpatrzenie. Zdaniem członków Komisji, wprowadzenie zaproponowanych rozwiązań wpłynęłoby na znaczne usprawnienie działalności KEwN.

Na posiedzeniu KEwN w dniu 25 kwietnia 2022 r., w którym uczestniczył prof. Jerzy Duszyński, Prezes PAN, omówiono kwestie dotyczące ewentualnych zmian w ustawie o Polskiej Akademii Nauk związanych z działalnością KEwN. Członkowie Komisji postulowali wprowadzenie do ustawy o PAN uregulowań analogicznych do tych zawartych w ustawie z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce. Nadałoby to jeszcze większą rangę sprawom etyki w nauce w działalności jednostek naukowych PAN. Prof. A. Górski zwrócił ponownie uwagę na potrzebę powołania w Polskiej Akademii Nauk jednostki prowadzącej badania naukowe i dydaktykę w dziedzinie etyki w nauce.

W dniu 1 sierpnia 2022 r., zgodnie z rekomendacją 146. sesji Zgromadzenia Ogólnego PAN i w związku z wydanym przez KEwN stanowiskiem z dnia 3 listopada 2021 r. *w sprawie analizy dorobku naukowego pod względem zgodności z zasadami etyki w nauce w postępowaniu awansowym* odbyło się spotkanie prof. A. Górskiego z prof. G. Węgrzynem, Przewodniczącym Rady Doskonałości Naukowej. W spotkaniu uczestniczyli także prof. dr hab. Bronisław Włodzimierz Sitek, sekretarz RDN, M. Grabianowski, Dyrektor Gabinetu Prezesa PAN i J. Deneka, Dyrektor Biura RDN. W trakcie spotkania uzgodniono, że RDN i KEwN przygotowują projekt wspólnego wystąpienia do MEiN z propozycją zmiany uregulowań celem uwzględniania całości dorobku naukowego kandydata w postępowaniu awansowym oraz brania pod uwagę również jego aspektów etycznych. Ostatecznie w kwietniu 2023 r. prof. G. Węgrzyn, Przewodniczący RDN i prof. A. Górski, Przewodniczący KEwN przesłali do P. Czarnka, Ministra Edukacji i Nauki pismo, w którym zwrócili uwagę, że „wpisanie przeszło 30 lat temu procedury dotyczącej nadania tytułu profesora w ramy postępowania administracyjnego nastrocza daleko idące wątpliwości odnośnie zachowania prawidłowości podstaw przyznawania tej najwyższej godności naukowej.” (kopia pisma w załączeniu).

O skali i aktualności problemu świadczą liczne sprawy zgłaszane do KEwN dotyczące „ewentualnego naruszenia rzetelności naukowej przez naukowca/nauczyciela akademickiego ubiegającego się o tytuł profesora”. Często te wnioski kierowane do Komisji są wynikiem braku wnikliwej reakcji komisji dyscyplinarnych uczelnianych lub instytutowych na zgłaszane do nich zarzuty ewentualnego naruszenia zasad etyki przez osoby ubiegające się o tytuł profesora.

Niektóre sprawy rozpatrywane przez KEwN mają charakter niezwykle przewlekły. Takim przykładem jest opinia w sprawie konfliktu toczącego się od 2019 r. między pracownikami naukowymi jednego z instytutów. O jej wydanie zwróciła się do KEwN Komisja Dyscyplinarnej do Spraw Pracowników Naukowych i Badawczo-Technicznych Instytutów Badawczych Drugiej Instancji przy Ministrze Edukacji i Nauki. Początkiem sprawy było zawiadomienie Przewodniczącego Rady Naukowej tego instytutu „o prawdopodobieństwie złamania zasad etycznych prowadzonych badań naukowych przez autorów zgłoszonego do publikacji (...) artykułu”. Komisja Dyscyplinarna Instytutu uznała autorów artykułu „winnym rażącego naruszenia zasad etyki pracowników naukowych poprzez przywłaszczenie sobie autorstwa i wprowadzenie w błąd co do autorstwa utworu (...), a tym samym rażącego naruszenia zasad Kodeksu Etyki Pracowników Naukowych”. Naukowcom zarzucono także naruszenie zasad współautorstwa uregulowanych w instytutowym regulaminie dotyczącym rzetelności prowadzonych badań. Obwinieni nie przyznali się do stawianych zarzutów i odwołali się do Komisji Dyscyplinarnej do Spraw Pracowników Naukowych i Badawczo-Technicznych Instytutów Badawczych Drugiej Instancji przy Ministrze Edukacji i Nauki, która z kolei wystąpiła do KEwN z wnioskiem o wydanie opinii, pytając m.in. „czy przy tworzeniu publikacji na podstawie opublikowanego już materiału lub zakończonego projektu badawczego konieczne jest umieszczenie współautorów z poprzedniego artykułu lub projektu badawczego, mimo, że odmówili oni współpracy przy nowym artykule lub nie zostali włączeni w skład zespołu przygotowującego nowy artykuł?”. Komisja do spraw Etyki w Nauce w swojej opinii z 25 kwietnia 2022 r. uznała, że „orzeczenie o ukaraniu (...) obwinionych nasuwa zastrzeżenia”, ponieważ „umieszczenie współautorów z projektu badawczego lub z poprzednich artykułów nie jest konieczne przy tworzeniu nowej publikacji przez wiodącego autora”. Zwrócono uwagę, że „materiał badawczy oraz dane (...) zebrane kilkanaście lat temu w ramach (...) projektu nie mogą być „**w nieskończoność**” źródłem dorobku naukowego wykonawców. W kolejnych latach osoby dys-

ponujące zebrany materiał mogą zaprosić, ale nie muszą, określonych specjalistów do współpracy naukowej. W przypadku współautorstwa w publikacjach – wystarczy cytowanie artykułów albo wyrażenie podziękowań na końcu kolejnych prac”, jak to to czynił jeden z obwinionych. Odpowiadając na kolejne wątpliwości zgłoszone we wniosku Komisji Dyscyplinarnej do Spraw Pracowników Naukowych i Badawczo-Technicznych Instytutów Badawczych Drugiej Instancji przy Ministrze Edukacji i Nauki, KEwN uznała, że „umieszczenie wszystkich osób realizujących projekt w latach 2004-2009 jako współautorów” w kolejnym artykule „nie było zasadne”, ponieważ „Umieszczanie wszystkich współautorów z projektu badawczego sprzed kilkunastu lat lub z uprzednio wydrukowanych artykułów nie jest konieczne, gdy autor wiodący prowadził z utworzonym przez siebie zespołem **badania prospektywne** stosując oryginalne techniki badawcze”. Komisja do spraw Etyki w Nauce zwróciła uwagę, że w takich przypadkach „stosuje się cytowanie uprzednich wspólnych artykułów oraz zamieszcza się podziękowanie”. KEwN uznała ostatecznie, że „nieumieszczenie części dawnych wykonawców projektu wśród współautorów [spornego -przyp. A.G, M.G.] artykułu z 2019 r. nie było naruszeniem etyki”.

Przy okazji tej sprawy, a także innych zgłaszanych spraw, Komisja do spraw Etyki w Nauce ponownie przypomina, że zgodnie z art. 39 ust. 1 ustawy z dnia 30 kwietnia 2010 r. o Polskiej Akademii Nauk KEwN wyraża opinie w sprawach dotyczących naruszeń zasad etyki w nauce przez pracownika naukowego uczelni, jednostki naukowej Akademii lub instytutu, zaś opinia Komisji, zgodnie z ustawą Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce oraz ustawą o Polskiej Akademii Nauk jest wiążącą dla komisji dyscyplinarnych w uczelniach czy instytutach naukowych lub badawczych. Do tych komisji należy jednak wyciągnięcie ewentualnych konsekwencji wobec osoby, której stawiane są zarzuty naruszenia zasad etyki w pracy badawczej. Warto dodać, że KEwN nie prowadzi własnych postępowań wyjaśniających, nie powołuje i nie przesłuchuje świadków lub innych osób zaangażowanych w dane sprawy. Wydając swoje orzeczenia Komisja opiera się na wynikach postępowań odpowiednich komisji dyscyplinarnych uczelnianych lub instytutowych oraz na wyjaśnieniach uzyskanych od władz uczelni i jednostek naukowych.

Wśród spraw zgłaszanych do zaopiniowania lub rozstrzygnięcia przez Komisję do spraw Etyki w Nauce powtarzają się zastrzeżenia dotyczące wykorzystywania przez pracowników naukowych swojego statusu naukowego w działalności pozanaukowej. Takie wątpliwości zgłosił jeden z uczestników postępowania przed Wojewódzkim

Sadem Administracyjnym w Warszawie, uznając, że adwokat reprezentujący drugą stronę procesu „wykorzystuje w prywatnej i zarobkowej swojej działalności autorytet państwowej instytucji naukowej, wskazując jej nazwę zarówno w pismach procesowych jak i w pełnomocnictwach”. Komisja, uwzględniając wyjaśnienia otrzymane z jednostki naukowej, w której jest zatrudniony naukowiec „nie znalazła podstawy do uznania, że wskazywanie przez dr. hab. (...), że jest profesorem instytutu, stanowi naruszenie zasad etyki w nauce”.

Działalność KEwN, zgodnie z ustawą o PAN, koncentruje się na sprawach związanych z naruszaniem zasad etyki w nauce przez poszczególnych naukowców, ale przedmiotem analiz i dyskusji na posiedzeniach Komisji do Spraw Etyki w Nauce – tak jak w poprzednich latach – były także sprawy, które wzbudzały niepokój całego środowiska naukowego i akademickiego w Polsce.

W dniu 21 stycznia 2022 r. KEwN wydała stanowisko w sprawie przedstawiania nieopublikowanych wyników badań (<https://pan.pl/blog/stanowisko-komisji-ds-etyki-w-nauce-w-sprawie-przedstawiania-nieopublikowanych-wynikow-badan-2/>). Wskazała w nim, że na konferencji prasowej prowadzonej w Białymstoku przez Ministra Zdrowia i przedstawicieli Agencji Badań Medycznych przedstawiono nieopublikowane wyniki badań, które rzekomo „mają stanowić przełom w nauce i medycynie, a z których miałyby wynikać, że częstość występowania genu sugerującego ciężki przebieg choroby COVID miałyby być w populacji polskiej wyższy o ok. 5% od innych populacji europejskich”. KEwN odwołała się do *Kodeksu Etyki Pracownika Naukowego*, wskazując, iż „badaczy obowiązuje krytycyzm wobec uzyskanych wyników, skrupulatność, troska o szczegóły i pieczołowitość w przedstawianiu wyników badań. Niestety, kryteria te nie zostały zachowane. W wyżej wymienionej prezentacji nie wspomniano o tym, że uzyskane wyniki zostały opublikowane (a zatem przeszły wymagane recenzje, co przecież jest elementarnym wymogiem potwierdzenia ich wiarygodności – nie wspomniano nawet, że zostały wysłane do druku!).”. Ponadto KEwN uznała, że „mamy tu również do czynienia z oczywistym konfliktem interesów, wymienionym *expressis verbis* w *Kodeksie Etyki Pracownika Naukowego*.”.

Jednym z zadań ustawowych Komisji jest „prowadzenie działalności mającej na celu upowszechnianie standardów rzetelności badań naukowych”. Członkowie KEwN angażowali się w działalność mającą na celu upowszechnianie standardów etyki i rzetelności badań naukowych. W dniu 2 lutego 2022 r. Prof. Andrzej Górski, Przewodniczący KEwN wygłosił wykład pt. „Cele i zadania Komisji ds. Etyki w Nauce”

w ramach XVI Ogólnopolskiego Webinaru organizowanego przez Fundację Science Watch Polska.

W dniu 16 listopada 2022 r. prof. A. Górski wygłosił wprowadzenie na otwarcie panelu „Etyka Badań Naukowych” podczas II Konferencji Naukowej „Etos Ludzi Nauki” Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego. Wystąpienie nosiło tytuł „Rola Komisji ds. Etyki w Nauce przy PAN w promowaniu zasad etyki w nauce i nadzorem nad ich przestrzeganiem”.

Upływają kolejne lata od czasu powstania uregulowań prawnych związanych z działalnością KEwN (np. Rozporządzenie ministra nauki i szkolnictwa wyższego w sprawie trybu wyboru członków komisji do spraw etyki w nauce, trybu jej prac i sposobu wykorzystania wiążących opinii komisji oraz sposobu finansowania powstało w 2010 r., zaś Decyzja Prezesa nr 35 w sprawie kosztów funkcjonowania Komisji do Spraw Etyki w Nauce została wydana w 2011 r.. Jest oczywiste, że ze względu na rosnącą liczbę i rangę spraw kierowanych Komisji oraz stopień ich złożoności niezbędne są zmiany w/w regulacji, jak również poprawa warunków działalności Komisji.